

2000'lerde Türkiye'de Kadın Akademisyenler: Rol Çatışması mı veya Rol Genişlemesi mi?

Women Academics in Turkey in 2000s: Role Conflict or Role Expansion?

Fatma Fulya TEPE

ÖZ

Bu çalışma Türkiye'deki kadın akademisyenlerin çifte vardiyalarını rol çatışması mı olarak mı, yoksa rol genişlemesi olarak mı deneyimlediklerini anlamayı amaçlamaktadır. Türkiye'de kadın akademisyenler konusunda yapılan çalışmalar genellikle çoğu kadın akademisyenin çifte vardiyayı rol çatışması olarak deneyimlediğini bulmuştur. Bu çalışma 14 kadın akademisyenle yapılmış nitel bir araştırmadır. Bulgular akademisyen kadınların çifte vardiyaları sırasında rol çatışması ve rol genişlemesini eşzamanlı olarak deneyimlediklerini ortaya koymuştur. Bu çalışma kadın akademisyenlerin rol çatışmasına, rol genişlemesinin eşlik ettiğini öneren daha önceki uluslararası ve ulusal araştırmaların bulgularını desteklemekte ve böylece eski rol çatışması-rol genişlemesi dikotomisini kırmaya katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bu araştırmaya göre, yeni rollerin isteyerek, kendi seçimiyle edinilmesi, akademisyen kadınların çifte vardiyayı rol genişlemesi olarak yorumlamasında önemli bir etken olabilir.

Anahtar Sözcükler: Kadın akademisyen, Çifte vardiya, Rol çatışması, Rol genişlemesi, Türkiye

ABSTRACT

This study aims to understand if women academics in Turkey experience their double shift as a role conflict or role expansion. Previous studies on women academics in Turkey generally found that most of them experience their double shift as a role conflict. This study is a qualitative research made with 14 women academics. The findings suggest that they experience role conflict and role expansion simultaneously during their double shift. The present study supports previous international and national research suggesting that women academics' role conflict is accompanied by their role expansion and thus breaks the old role conflict - role expansion dichotomy. Moreover, according to this research, voluntariness in acquiring new roles might be significant when it comes to explain how women academics in Turkey interpret their double shift as a role expansion.

Keywords: Women academics, Double shift, Role conflict, Role expansion, Turkey

GİRİŞ

Çalışan evli kadın sayısının giderek artması, araştırmacıları ev sorumluluklarının yerine getirilmesinde cinsiyetler arası yeni uzlaşıların olup olmadığı konusunda ilgilenmeye yöneltmiştir. Bu alandaki çalışmalar, ev işinin, çalışan kadınlar da dâhil olmak üzere temel olarak kadının sorumluluğu olduğunu ortaya koymuştur (Marshall: 1998: 168-169). Bu durum, yani çalışan kadınların evdeki akşam mesaisi, Arlie Hochschild'in *The*

Second Shift isimli kitabında, *ikinci vardiya* ya da çifte vardiya kavramıyla ifade edilmiştir (Hochschild, 1989: 4). Hochschild, bu kavramı endüstriyel hayattan ödünç almıştır. Ev sorumlulukları ve çalışma hayatlarından oluşan bu iki vardiyayı çatışmacı ya da en az çatışacak şekilde organize etmenin zihinsel yüküyle de başa çıkmak zorunda kalan kadınların bu ilave yükü bazı araştırmacılarca *üçüncü vardiya* olarak isimlendirilmiştir (Bolton, 2000: 3).

Tepe F. F. (2018). 2000'lerde Türkiye'de kadın akademisyenler: Rol çatışması mı veya rol genişlemesi mi? *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 8(2), 271-279. <https://doi.org/10.5961/jhes.2018.270>

Fatma Fulya TEPE (✉)

ORCID ID: 0000-0002-7276-6561

İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü, İstanbul, Türkiye

Istanbul Aydın University, Faculty of Education, Department of Preschool Teacher Education, Istanbul, Turkey

fulyatepe@aydin.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 04.12.2017

Kabul Tarihi/Accepted : 30.01.2018

Uluslararası literatürde kadınların çifte vardiyası hem rol çatışması, hem de rol genişlemesi – bir yerine iki önemli rolü yönetme kapasitesi – kavramlarıyla tanımlanmakta ve bazen de kadınların, çifte vardiya sırasında rol çatışması ve rol genişlemesini eş zamanlı olarak deneyimledikleri önerilmektedir (Naz, Fazal & Khan, 2017; Damiano-Teixeira, 2006). Bu çalışmada Türkiye’deki kadın akademisyenlerin çifte vardiyayı rol çatışması olarak mı, yoksa rol genişlemesi olarak mı deneyimlediği sorusu sorulmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre, görüşme yapılan 14 kadın akademisyenin zaman zaman rol çatışması yaşadıkları, ancak yine de ev hayatı ve akademik hayatla ilgili iki rolü beraberce üstlenmekten hoşnut oldukları görülmüştür. Kadınların bu olumlu deneyimleri, onların rol çatışması ve rol genişlemesini aynı anda deneyimlediklerini düşündürmektedir. Bu nedenle kadın akademisyenlerin çifte vardiyası sadece rol çatışması ya da sadece rol genişlemesi olarak kavramsallaştırılmamalıdır. Kadın akademisyenlerin çifte vardiyasının daha çok *hem* rol çatışması, *hem de* rol genişlemesi meselesi olduğu söylenebilir. Bu çalışma, Türkiye’deki kadın akademisyenlerin çifte vardiyayı, uluslararası literatürdeki olumlu anlamıyla rol genişlemesi olarak deneyimlediklerini öneren ilk yerli nitel çalışmadır. Daha önce Ankara Üniversitesi’nde yapılmış olan nicel bir çalışmada bulgular arasında kadın akademisyenlerin yarıya yakınının rol çatışması yaşadığı, ama mesleklerini sevindikleri yer almıştır (Özkanlı & Korkmaz, 2000). Ankara’daki üniversitelerde görevli kadın akademisyenlerle yapılan başka nicel bir araştırmanın bulgularında da söz konusu kadınların yaşamlarının stresle dolu olduğu, ama işlerini sevindikleri ve karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebildikleri ortaya çıkmıştır (Gönen, Hablemitoğlu & Özmete, 2004: 53). Bu çalışmaların bulgularında kavram olarak ve en azından ima düzeyinde kadın akademisyenlerin rol genişlemesi yaşadığı olgusu vardır, fakat terim olarak *rol genişlemesi* kullanılmamıştır. Daha sonra araştırma görevlileriyle yapılan bir çalışma da (Ergöl et al., 2012) kadınların çifte vardiyasına rol genişlemesi bakımından gönderme yapmıştır; ama bu çalışma, genişlemeyi, rol çatışmasına özgü tipik negatif deneyimlerle ilişkilendirmiştir ve bu nedenle bu iki kavram arasındaki ayrımı bulanıklaştırmıştır. Bu çalışma, buna zıt olarak, daha önce yapılan ve çifte vardiyanın olası bir rol genişlemesi ve kadınların kişisel etkinliğini zenginleştirme kaynağı olabileceğini ileri süren uluslararası çalışmaları desteklemektedir. Ayrıca kadın akademisyenlerle yapılan görüşmeler, çifte vardiyayı kişisel etkinliklerini zenginleştiren bir rol genişlemesi olarak deneyimlediklerini göstermiştir. Bu durumun, akademisyen kadınların ev dışındaki işlerini özgürce ve isteyerek seçmelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Rol çatışması ve rol genişlemesi kavramları, çoklu rol teorisine ve iş-aile araştırması alanına aittir (Perry-Jenkins, Repetti & Crouter, 2000, 989). Bazı çoklu rol teorisyenleri rol sistemlerinin hiyerarşik olduğunu varsayarlar. O zaman, farklı rolleri yönetmek bir rolün diğerlerinin üzerinde önceliklendirilmesini içerir (Thoits, 1992: 237). Çoklu rol teorisi rol çatışmasına odaklandığında, bu ‘kıtık hipotezi’nin kullanıldığını gösterir. Kıtık hipotezine göre birey, bir role daha fazla zaman ayırdığında başka herhangi bir role ayıracak daha az zamanı kalır. Örneğin kadınlar ev dışında ücretli iş üstlendiklerinde, bu mecburen onların anne ve eş olarak ev sorumluluklarıyla bir çatışma

yaratır. Kadınlar, bu rollerden birinin beklentilerini daha çok yerine getirmeye çalıştıkça, diğer rolün beklentilerini daha az karşılayabilecektir (Marshall, 1998: 169). Kıtık hipotezi, daha sonra yerini *rol genişlemesi hipotezine* bırakmıştır (Barnett & Baruch, 1985).

Bu hipoteze göre, birey ne kadar çok farklı roller üstlenirse, önemli psikolojik girdiler kazanma şansı da o kadar artar. Bu model, rol taleplerine odaklanmak yerine, rol ödülleri ya da getirisine odaklanmaktadır. Yani birey ek roller üstlendiğinde, daha çok enerji harcamasına rağmen, çoklu rollerin getirdiği faydalarla enerjide net bir kazanç sağlar. Ne ölçüde pozitif bir kazanç deneyimlendiği, kısmen kişinin hangi rolleri üstlendiğine ve bu rollerin niteliğine bağlıdır: bazı rol kombinasyonları diğerlerinden daha yararlı olabilir. Birden fazla rol üstlenmenin yararları, maddi gelir, artan özsaygı, ağır rolleri delege etme gücü, sosyal ilişki fırsatları ve meydan okumadır. Birçok çalışmanın kıtık hipotezini desteklememesi (...), genişleme hipotezinin genel kabul görmesine yol açmıştır. Yani rol çatışması kavramı, birden fazla rol üstlenmenin getirdiği fedakârlıklara işaret ederken, rol genişlemesi üstlenilen çoklu rollerin ödülleri vurgulamaktadır. Bu ödüller hem maddi (gelir) ve hem maddi olmayan (özsaygı, sosyal ilişkiler) getiriler olabilir (Barnett, 1999: 152).

Arka Plan

Türkiye’de kadınların yasal haklarını elde etmesine giden yolun başlangıcının Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarına kadar gittiği kabul edilmektedir (Toprak, 1991). Jön Türkler döneminde (1908-1918) 1908 devriminin “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” sloganının etkisi altında, Ziya Gökalp’in “Yeni Aile” ya da “Milli Aile” fikri, ulus-devletin en küçük hücresi olarak hükümetin gündemi haline gelmiştir. Yeni aile fikri, Orta Asya Türklerinin eşitlikçi olduğu söylenen cinsiyet pratiklerine dayanıyordu. Buna göre çekirdek aile geniş ailenin yerini almalı, evlilikler tek eşli olmalı ve ataerkillik yerine, eşlikle nitelenmelidir (Toprak, 1991).

Türkiye’de kadın haklarıyla ilgili etkili reformlar, ancak Cumhuriyetin ilanından sonra yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun kalıntısı olan şeriat kanununun yerini 1926’da İsviçre Medeni Kanunu almıştır ve böylece kadınlar ve erkekler boşanma ve miras bakımından eşitlenmiş; çok eşlilik geçersiz kılınmış ve resmi nikâh mecburi hale getirilmiştir (Arat, 1996: 29). 1924’te kadınlar, yükseköğrenim dâhil olmak üzere erkeklerle eşit eğitim hakkına kavuşmuştur. 1930’da yerel seçimlerde, 1934’te de ulusal seçimlerde oy hakkına erişmişlerdir.

Kadın haklarıyla ilgili reformlar Türkiye kamusal alanında çok etkin olmuşsa da, özel alanı Batılılaştırma çabaları çok kısıtlı kalmıştır (Acar, 1994: 4). Bu nedenle Binnaz Toprak kadınların durumunu “kurtulmuş ama özgürleşmemiş Türk kadını” argümanı ile özetlemiştir (Toprak, 1982; Toprak, 1999). Bu argüman, ayrıca Deniz Kandiyoti (1987) tarafından “Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case” (Kurtulmuş ama Özgürleşmiş mi? Türkiye Örneği Üzerine Bazı Düşünceler) başlıklı makalede, Nermin Abadan-Unat (1991) tarafından “The Impact of Legal and Educational Reforms on Turkish Women” (Yasal ve Eğitimsel Reformların Türk Kadınları Üzerine Etkisi) başlıklı makalede ve Zehra Arat (1998) tarafından “Educating

the Daughters of the Republic” (Cumhuriyet Kızlarını Eğitmek) başlıklı makalede desteklenmiştir. Benzer argümanlar, farklı terimlerle Ayşe Durakbaşa (1998a; 1998b) ve Ayşe Durakbaşa ile Aynur İlyasoğlu (2001) gibi araştırmacıların çalışmalarında da ifade edilmiştir. Özel alanı reforme etme çabalarının kısıtlı kalmasının, özellikle kadınlar üzerinde olumsuz etkileri olmuştur ve bu olumsuz etkiler bugün de varlığını korumaktadır. Bu yüzden Türkiye’de, özel alanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin kısıtlı olması, yaygın olarak bilinen bir sosyal olgudur.

Bu durum çalışan kadınların gündüz dışarıda ücretli, akşam evde ücretsiz olmak üzere çifte vardiya yaptıkları anlamına gelebilmektedir. Yüksek eğitilmiş kadınlarda da durum farklı değildir. Akademisyen kadınlarla Türkiye’de yapılan nitel ve nicel çalışmalar, kadınların gündüz üniversitede çalışmaya ek olarak akşam evde de çalıştıklarını göstermektedir. Türkiye’deki mevcut literatür, kadın akademisyenlerin bu deneyimini kısaca rol çatışması kavramıyla özetlemektedir. Kadın akademisyenlerle yapılan elinizdeki araştırma ise kadın profesörlerin ev kadınlığı ve akademisyenlikten oluşan çifte rollerini rol çatışması olarak mı, yoksa rol genişlemesi (bir yerine iki önemli rolü yönetebilmek yeterliliği) olarak mı deneyimlediklerine odaklanmaktadır.

Kadın Akademisyenlerde Rol Çatışması ve Rol Genişlemesi

Kadın akademisyenlerle ilgili ilk çalışmaların yapılması İngiltere’de yaklaşık 45 yıl kadar geriye gitmektedir (Lewin & Duchan, 1971; Jones & Lovejoy, 1980; Acker, 1992; Tripp-Knowles, 1995). Bu çalışmaların önemli bir kısmı kadın akademisyenlere uygulanan cinsiyet ayrımcılığıyla ilgili olsa da, kadın akademisyenlerin ev ve akademik hayattaki rollerini dengelemesi, bu rollerin çatışması, bununla baş etme stratejileri ve rol genişlemesiyle ilgili çalışmalar da vardır (Naz, Fazal & Khan, 2017; Aluko, 2009; Damiano-Teixeira, 2006).

Örneğin Pakistan’da 10 kadın akademisyen ile yapılan bir araştırma, kadınların ev-iş dengesini sağlamakta zorlandıklarını, ama buna rağmen işlerinin onlara sağladığı toplumsal ve finansal bağımsızlık ve sorumluluktan hoşlandıklarını ortaya koymuştur (Naz, Fazal & Khan, 2017: 92). Akademi ve bankacılık sektöründen 200 kadın üzerinde yapılan ve derinlemesine görüşmelere dayanan bir çalışmada da, rol çatışması ve bununla başa çıkma stratejilerine odaklanılmaktadır. Bu çalışmada, iş-aile bütünleşmesinin önemli bir sorun olduğu, ancak akademisyen kadınların bankacılık sektöründeki kadınlara göre daha fazla özgürlük ve otonomiye sahip olduğu görülmüş; ayrıca kadınların çocuk bakımını kişisel bir sorun olarak algıladıkları, bu yüzden kişisel çözümlere yöneldikleri, özel hayatlarındaki talepler için ise ev-içi hizmet satın aldıkları, destek için ailelerine yöneldikleri bulunmuştur (Aluko, 2009).

Damiano-Teixeira’nın Amerika’da 18 (on doktoralı, yedi master dereceli ve iki lisans diplomalı) akademisyen kadınla yaptığı görüşmelere dayanan çalışması ise, kadınların istihdam-aile ile ilgili geçmiş kişisel yönetim tarihlerinin şimdiki istihdam-ev yönetimini nasıl etkilediği sorusunu sormuştur. Çalışmanın sonucunda kadın akademisyenlerin aile yapısı, aile bağlılıkları ve/veya aile değerleri ve tutumları(nın), güncel talepleri yönetme ve kararlar almada açıklayıcı olabileceği, ayrıca kadın akademisyenlerin aile veya iş hayatlarının bir yönüne,

diğer yönlerinden daha fazla önem verme eğiliminde olduğu ve önem verilen yönün de zaman içinde değişebileceği, bu durumun kısa vadede dengesiz gibi görünse de, aslında uzun vadede dengeli olduğu bulunmuştur (Damiano-Teixeira, 2006: 329-30). Çocuklu akademisyenlerin kurduğu denge, aileye verdikleri önceliği yansıtmaktadır. Aile önceliği, bu kadınların yarı zamanlı mı yoksa tam zamanlı çalışmayı mı seçeceklerine, akademik statü amaçlayıp amaçlamayacaklarına, küçük veya büyük bir üniversitede çalışacaklarına ya da kariyer ilerlemesi amaçlayıp amaçlamayacaklarına etki etmektedir. Diğer taraftan çocuğu olmayan kadın akademisyenler daha kariyer odaklıdır (Damiano-Teixeira, 2006:330). Bu çalışma, kadınların çatışan talepleri yönetirken ortaya çıkan pozitif ve negatif sonuçları da ortaya koymaktadır. Ödüller kendini gerçekleştirme, diğer akademisyenlerle etkileşim, çocukların eğitime katkı ve çocukların akademisyen ebeveynle gurur duyması olarak sıralanırken, negatif sonuçlar ise kişisel ve aile zamanının olmaması ve eşle çatışma düzeyinin artması olarak sıralanmaktadır (Damiano-Teixeira, 2006: 330-31).

Türkiye’de kadın akademisyenler konusundaki ilk çalışmalar ise 1980’lerde Feride Acar ve Eser Köker tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalar hem Kemalizm’in kadınlarla ilgili reformlarının etkisine, hem de Cumhuriyetin erken dönemlerinde uzman mesleklerdeki mevcut kadro açığını kapatmak için alt sınıf erkekler yerine üst sınıf kadınların tercih edildiğini öne süren Ayşe Öncü’nün (1981) argümanına dayanarak, Türk kadın akademisyenlerin üniversitelerdeki sayısal mevcudiyetinin Batı ülkeleriyle yarışabilir durumda olduğunu tartışmıştır (Acar, 1996: 75). Bu çalışmalar ayrıca, Türk kadın akademisyenlerin hayatlarını tüm yönleriyle ele almayı amaçlamıştır. Mesela Acar, derinlemesine görüşmelere dayanan 1983 tarihli çalışmada, akademisyen kadınların motivasyonları, kariyer örüntüleri ve bağlılıkları, rol algılamaları, performansları ve öz-değerlemelerine odaklanmaktadır. Acar’ın görüştüğü kadınlar Ankara’daki iki üniversitede çalışan, yaşları 35–45 arasında değişen 15 akademisyendir. Bunların ikisi profesör, dördü doktora devam eden öğretim görevlisi, sekizi doçent ve biri ise yardımcı doçenttir (Acar, 1983: 415-16). Acar’ın çalışması, daha çok kadınların akademik alana gelişleri ile sonrasında ortaya çıkan özel ve akademik alandaki rollerin çatışması ile buna karşı geliştirilen stratejileri konu almaktadır. Acar, kariyerin başlangıcında kadınların özel hayatlarını ya da daha açık bir deyişle eş seçimlerini, evlenme ve çocuk doğurma zamanlamalarını akademik kariyerlerine göre ayarladıklarını da belirtmektedir (Acar, 1983: 422). Doktora sonrasında kadınların akademik kariyer lehine olan rol önceliği değişmekte; çocukların da doğmasıyla daha önce kızlarının akademik kariyerlerini destekleyen aileler de artık kızlarının önceliklerini aileye kaydırmalarını istemektedirler (Acar, 1983: 425-426). Bu çalışmaya göre, doktora sonrası yapılan evlilikler ve çocuklar ile akademisyen kadınlar yaşadıkları rol çatışmasında iki strateji izlemektedirler. Bunlardan biri kariyer ve cinsiyet rollerinin aşırı kompartmantalizasyonu olup, burada kastedilen akademisyen kadınların kariyer rolleri ile cinsiyet rollerini hayatlarındaki farklı bölümler olarak organize etmeleridir (Acar, 1983: 429). Bu stratejiyi izleyen kadınlar bazen rollerden birine öncelik vererek çatışmayı çözerler. Acar, söz konusu akademisyen kadınların kendilerini sadece kariyerde değil, ayrıca

geleneksel kadın rolünde de ispata gerek duyduklarını ve bu yüzden de rol çatışması yaşadıklarında kendilerini ikiye bölüp, her iki role de cevap vermeye çalıştıklarını belirtmektedir. Bu stratejiyi izleyen kadınlar, iki rolü birlikte götürebilmek için sıklıkla bu rolleri bir yeniden tanımlamaya tabi tutarlar ve bunun sonucunda iki rol de azalmaya uğrar (Acar, 1983: 430-32). Bu kadın, evde kocasının karısıdır ve ailedeki otorite hiyerarşisinde kocayı takip etmeyi kabul etmiş görünür (Acar, 1983: 433). İzlenen ikinci strateji ise kariyer ve cinsiyet rollerinin taleplerini bütünleştirip uyumlandırmaktır (Acar, 1983: 429). İkinci stratejiyi izleyen kadınlar rollerini bütünleştirmeye ve tutarlılaştırmaya; tek kişilik çerçevesinde rollerini başarmaya çalışırlar. İlk stratejiyi izleyen kadınlar ev ve iş saatlerini birbirinden daha rahat ayırabilirken, ikinci stratejiyi izleyenler ayıramazlar. (Acar, 1983: 436-37). İkinci kategorideki kadınlar ev işi ve çocuk bakımında evde giderek daha eşitlikçi bir işbölümüne doğru gidildiğini söylemektedirler (Acar, 1983: 438). Kadınların çoğu ev işlerinde zamanla çoğalma olduğunu söylemektedir. Kocalar ev işleri ve çocuk bakımına katkıda bulunsalar da, bu görevleri yardım düzeyinde kalmaktadır ve kurumsallaşmamaktadır (Acar, 1983: 428). Görüldüğü gibi bu bulgular hem akademik hayata hem de özel hayata eğilmektedir.

Kadın akademisyenler hakkındaki bir başka kapsamlı araştırma olan Eser Köker'in (1988) çalışması ise farklı alanlarda çalışan 21 kadın akademisyen ile (beş profesör, yedi doçent, üç yardımcı doçent, üç öğretim görevlisi, üç araştırma görevlisi) yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır ve Türk kadın akademisyenlerin zihniyet özelliklerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Köker, 1988: 306). Bu çalışmada kadın akademisyenlerin zihniyet özellikleri, "bilim", "siyaset" ve "cinsiyet rolleri" öğeleri temelinde yaygın ve eleştirel tipler olarak sınıflandırılmıştır (Köker, 1988: 311). Kendi araştırma sorularımız açısından, Köker'in araştırmasının bulgularından sadece cinsiyet rolleri çerçevesinde kadınlık rolünün tanımlanması temelinde ortaya çıkan yaygın ve eleştirel tipler bizi ilgilendirmektedir. Bu çalışmadaki 19 kadın akademisyeni içeren yaygın zihniyet kadın akademisyen tipi, kadın rolü konusunda geleneksel değerlendirmeleri benimsemiştir.

"Kadının erkek karşısındaki statüsü hakkındaki geleneksel değerlendirme olarak bilinen kadının tabi konumu bu zihniyet tipinde kabul edilmektedir. Kadının bu tabi statüsüyle uyumlu olan rolü de yine geleneksel değerlere uygun olarak, öncelikle ev içi yaşama özgü biçimde algılanmaktadır. Bir diğer deyişle kadın, yaygın zihniyet tipine göre kadın, her şeyden önce "eş"tir ve "anne"dir ve öncelikle bu sıfatların kendisine yüklediği görev ve sorumlulukları yerine getirmek durumundadır" (Köker, 1988: 320). İki kadın akademisyeni içeren eleştirel zihniyet tipi ise, kadın rolünün tanımlanması bakımından geleneksel çerçevenin dışına çıkmakta ve hatta bu çerçeveyi dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Cinsiyet ayırımına inanmamaktadır. Bu görüşe göre kadınlık rolü, kadının kişiliğini geliştirmesinin önüne geçmemelidir ve bu ikisi arasında çatışma olursa ikincisi önceliklendirilmelidir (Köker, 1988: 321-22). Bu çerçevede kamu yaşamı ve özel yaşam arasındaki ayrılmadan kaynaklanan bir rol çatışmasından bahsedilmekte ve bu durum, kadının kendini gerçekleştirme engel olarak görülmektedir (Köker, 1988: 322).

Yapılan nicel bir çalışmada, katılımcıların yarıya yakını da rol çatışması yaşadıklarını rapor etmiştir. Rol çatışmasının en çok akademik ilerleme taleplerinin yoğun olduğu yardımcı doçentlik aşamasında yaşandığı söylenmektedir (Özkanlı & Korkmaz, 2000). Bu çalışmada ortaya çıkan başka bir bulgu ise, çalışmaya katılan kadın akademisyenlerin %83.4'ünün meslek seçimlerinden memnun olmalarıdır (Özkanlı & Korkmaz, 2000: 52).

Geniş çaplı bir başka nicel çalışmada ise, kadın akademisyenlerin %39'u evliliğin kısmen de olsa iş hayatını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir (Aytaç et al., 2001: 141).

Ankara'daki üniversitelerde görevli kadın akademisyenlerle yapılan nicel bir çalışmada, kadınların %80.13'ünün yaşamlarının stresle dolu olduğu belirtilmiştir. Aynı çalışmada kadın akademisyenlerin %78.26'sı işlerini sevdiklerini ve %77.01'i ise karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebildiklerini ifade etmişlerdir (Gönen, Hablemitoğlu & Özmete, 2004: 53). Bu çalışmanın bulgularında da, Özkanlı ve Korkmaz'ın (2000) çalışmalarında olduğu gibi kavram olarak kadın akademisyenlerin 'rol genişlemesi' yaşadığı olgusu vardır, fakat terim olarak bu ifade kullanılmamıştır.

2010 yılında Ankara'da büyük bir devlet üniversitesinin hem akademik, hem de idari çalışanlarıyla yapılan nicel bir çalışmada, kadınların daha yoğun rol çatışması yaşadıkları bulunmuştur. Söz konusu rol çatışmasını etkileyen faktörlerden biri de Özkanlı ve Korkmaz'ın çalışmasına paralel şekilde 'iş statüsü'dür (Çopur, 2010). Kadın akademisyenlerin ev hayatlarıyla ilgili yapılan daha yeni tarihli nicel bir çalışmada ise araştırma görevlisi kadınların çoğunlukla sorumlu oldukları işleri "yemek pişirmek" (%59.4), "bulaşık yıkamak" (%50.5), "çamaşır yıkamak" (%69.2), "ütü yapmak" (%41.1), "giysileri onarmak" (%65.0), "çocuklara yemek hazırlamak" (%55.8) şeklinde ifade ettikleri; eş ile birlikte sorumlu oldukları işleri ise "çocukların bakımı/giyimi" (%48.9), "çocukların sosyal faaliyetlerini düzenleme" (%84.1), "çocukların dersine yardım" (%78.8), "hastalanan kişinin bakımı" (%79.2), "günlük alış veriş" (%74.5), "büyük alış veriş" (%84.0) ve "fatura ödeme" (%50.0) olarak ifade ettikleri saptanmıştır. Eşin çoğunlukla sorumlu olduğu iş, evin bakım ve onarımıdır (%57.4). (Ergöl et al, 2012: 45).

Söz konusu çalışmada, çalışma hayatına atılan araştırma görevlilerinin, hem işyerindeki hem de evdeki rolleri nedeniyle 'rol genişlemesi' yaşadıkları söylenmektedir (Ergöl et al., 2012: 47). Bu çalışmada, bu kavramın ima etmesi gereken getirilerden söz etmek yerine, araştırma görevlisi kadınların %46.1'inin kadının çalışmasının aile hayatını olumsuz etkileyeceğini söylediklerinden bahsedilmiştir. Bu etkiler ise çoğunlukla aileye zaman ayıramama (%39.3) ve kendine zaman ayıramama (%37.3) olarak belirtilmiştir (Ergöl et al., 2012: 45). Bu çalışmada 'rol genişlemesi' ifadesi geçmesine rağmen, bu deneyimi destekleyen açıklamalara yer verilmemekte ve 'rol çatışması', kadınların yaşadığı en önemli sorun olarak sunulmaktadır. Şentürk'ün Eskişehir'de bir üniversitede 21 kadın akademisyen ile (11 yüksek lisans mezunu, 10 doktor, üç doçent, beş yardımcı doçent, 10 araştırma görevlisi) yaptığı çalışmada da 'rol çatışması' bulgular arasındadır (Şentürk; 2012). Ankara

Üniversitesi'nde sekiz kadın ve sekiz erkek akademisyenle yapılan bir araştırmanın bulguları da bu sonuçları desteklemektedir. Bu çalışmada kadın katılımcıların sadece ikisi evli ve çocuklu, gerisi bekârdır. Kadın katılımcılar, ev işi ve bakım sorumluluğunun genellikle tamamıyla kendilerine ait olduğunu ya da ücretli emek satın aldıklarını söylemişlerdir (Poyraz; 2013: 12).

Kadın akademisyenlerin rol çatışması metaforik olarak da ifade edilmiştir. Başarır ve Sarı (2015), kadın akademisyenleri *ahtapot, robot, klonlanmış insan, bukalemun, İsviçre çakısı, arı, karınca, Süpermen* gibi metaforlarla nitelendirmişlerdir (Başarır & Sarı, 2015).

2000'li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye'deki kadın akademisyenlerin, özellikle yönetimdeki düşük niceliksel temsilini problematize eden çalışmaların sayısında artış olmuştur (Adak-Özcelik & Cömertler 2005; Şentürk 2012; Ayyıldız-Ünnü, Baybars & Kesken 2014; Öztan & Doğan 2015). Bu çalışmalarda, kadınların yaşadıkları 'rol çatışması', idari görevlerden kaçınmalarının bir sebebi olarak sunulmaktadır (Acar, 1996: 86; Adak & Cömertler, 2005; Şentürk, 2012: 23; Ayyıldız-Ünnü, Baybars & Kesken, 2014).

YÖNTEM

Bu çalışmada ağırlıklı olarak belgesel yöntemin yorum stratejilerinden yararlanılarak yorum yapılmıştır (Güvercin & Nohl, 2015). Bu çerçevede, önce verilere içerik açısından bakılmış ve "bu metinde ne söyleniyor?" sorusunun, sonra da "söylenen nasıl söyleniyor?" sorusunun cevabı aranmıştır. Bu şekilde verideki ana temalar bulunmuştur. Bunu takiben verilerdeki tekrarlar ve örüntüler ortaya çıkarılmıştır.

Görüşmelere Eylül, 2005 tarihinde başlanmış ve veri üretimi Ekim, 2006'da geçici olarak kapatılmıştır. Daha sonra veri üretimi Haziran, 2007'den Haziran 2008 sonuna kadar kesintili olarak devam etmek üzere yeniden açılmıştır. Bu çalışmada, yapılan görüşmelerden 14 tanesi kullanılmıştır

Görüşme yapılan araştırma katılımcılarının önemli bir kısmı kartopu tekniğiyle bulunmuştur. Fakat kartopu tekniği dışında da internette üniversitedeki telefon numaraları ile bulunan bu telefon numaralarından aranarak çalışmaya katılımı istenen kadın akademisyenlerin çoğu çalışmaya geri çevirmemiştir ve ev hayatları ve çifte vardiyanın onlar için anlamı hakkında görüşmeyi kabul etmiştir. Bu çalışmadaki görüşmeler, üniversitelerin mühendislik ve fen bilimleri alanlarında çalışan 12 kadın profesör ve bir Batı Avrupa ülkesinde çalışan bir kadın profesör ve bir kadın yardımcı doçent ile yapılmıştır. Bilindiği gibi birçok mühendislik alanıyla fen alanları, genel olarak erkeklerin hâkim oldukları alanlardır. Bu alanlarda çalışan kadınların deneyimleri merak konusudur. Görüşülen kadınların neredeyse hepsinin profesör olmaları, Türkiye'de profesörlerin, üniversitelerdeki hiyerarşik denilebilecek yapı içinde daha alt kademelerdeki akademisyenlere göre daha rahat konuşabilme olasılıkları nedeniyle tercih edilmiştir. Örnekleme, sahadaki özne çeşitliliğini yansıtacak şekilde kurulmaya çalışılmıştır. Çalışmada evli, bekâr, çocuklu (küçük yaşta, genç yaşta, tek çocuk, iki çocuk), çocuksuz, çekirdek ailesi veya geniş ailesi olan, yardımcı kullanan veya yardımcı kullanmayan profesör

kadınlar yer almaktadır. Araştırmadaki bazı akademisyenler, geçmişte ya da görüşmelerin yapıldığı sırada idari görevler de üstlenmişlerdir. Katılımcıların seçilmesinde kullanılan bir diğer kriter de uluslararası yayın kriteriydi. Bu kadınlar kendi alanlarında uluslararası yayın dünyasında aktif veya geçmişte aktif olmuş olup bu özellikleriyle uluslararası akademinin de bir parçası olan akademisyenlerdir. Görüşülen tüm kadın akademisyenler bir devlet üniversitesinde çalışmaktadır. Görüşülen 14 kadın akademisyenden üçü evli değildir. Bu çalışma, nitel bir çalışma olduğundan sonuçların genellenebilirliği iddiasını taşımamaktadır.

Görüşmelerin biri hariç hepsi, katılımcıların üniversitedeki ofislerinde yapılmıştır. Bir görüşme ise bir kafede yapılmıştır. Biri hariç, tüm görüşmeler dijital ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Görüşmelerden önce, katılımcılar araştırmanın konusu hakkında kısaca bilgilendirilmiştir. İki hariç kendilerine görüşmelerin çözümlemelerinin yollanacağı ve bu görüşme metinlerini okuyup üzerinde istedikleri değişiklikleri yapabilecekleri ve ancak kendilerince "kullanabilirsiniz" dendiikten sonra ifadelerinin kullanılacağı söylenmiştir. Görüşmelerden 12 tanesi çözümlenmiştir. İki ise zaman kısıtlaması nedeniyle seçici çözümlenerek kullanılmıştır.

14 araştırma katılımcısından iki tanesiyle iki defa görüşme yapma şansı olmuştur. İlk görüşme geniş bir şekilde katılımcıların çifte vardiya ve bunun anlamı hakkında ve yarı-yapılandırılmış görüşmelerdi. İkinci görüşmeler ise odaklı görüşmelerdi. Görüşmelerde araştırma katılımcılarının diledikleri gibi konuşmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşmelerde araştırmacı ve araştırma katılımcıları, akademik unvan olarak katılımcılar lehine eşit olmayan konumlardaydı. Bu durum da, kadın çalışmalarındaki nitel araştırmalarda çok önemli olan araştırma katılımcılarının haklarının korunması ilkesine sadık kalınması açısından bir avantaj olmuştur.

Görüşmelerde, gerekli görüldüğünde katılımcılardan verilen yanıtları açmaları istenmiştir. Aşağıdaki sorular, gerektiğinde görüşmeleri yönlendirmiştir. Bu soruların bazıları, bu araştırmanın sorularına hizmet edebilecekleri düşünüldüğünden Charmaz'ın *Constructivist Grounded Theory* (2006) kitabından alınmıştır:

- Tipik bir hafta içi gününüzü anlatır mısınız?
- Tipik bir hafta sonu gününüzü anlatır mısınız?
- Evde neler yaptığınızı anlatır mısınız?
- Ev hayatınız hep böyle miydi?
- Hafta sonu evde neler yaptınız?
- Dün evde neler yaptınız?
- Ev hayatını ve akademik hayatı beraber yürütmek size nasıl hissettiriyor?

Makalede katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamıştır. Bazı katılımcılar takma isimlerini kendileri seçmişler, bazı katılımcılar ise araştırmacının kendileri için bir takma isim seçmesini istemişlerdir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan kadın akademisyenlerin hepsi, farklı yoğunluk derecelerinde olsa da, gündüz akademik hayat, akşam ev işi (ve önceki yıllarda çocuk bakımı dâhil) olmak üzere 'çifte vardiya' yapmaktadır.

Beş kadın akademisyenin, haftada bir veya iki haftada bir yardımcı (temizlikçi) tutmaları dışında hem ev işi ve çocuk bakımı, hem de akademisyenlik yapmakta/yapmış olmalarından dolayı, araştırmaya katılan diğer kadın akademisyenlere göre 'daha ağır' bir çifte vardiya deneyimledikleri söylenebilir. Araştırmadaki diğer dokuz kadın akademisyenin evli olanları, eşleriyle veya evdeki akrabalarla bir miktar işbölümü yapmaktadırlar. Bu işbölümünde koca, hiçbir zaman ev işi veya çocuk bakımında tam sorumluluk almamakta ve yarı yarıya bir paylaşım yapmazken, bazı işleri bir miktar üstlenebilmektedir. Mesela Esen Esin, eşinin işlerin %30'ünü yaptığını; Abdal Kul eşinin çok yardımcı olduğunu; Özgür Gökçe, eşi ve annesiyle işleri eşit paylaştıklarını; Özgü Denk, temizlikçiden geriye kalan işlerde eşite yakın bir paylaşım içinde olduklarını söylemektedir.

Bahsedilen örneklerin her birinde bu paylaşımın denklemleri farklıdır. Mesela Esen Esin'in eşi de kendisi gibi profesördür ve eşinin kendisiyle aynı koşullarda çalıştığının farkında oluşu, evde işbölümünde yeni bir uzlaşmaya yol açmıştır. Abdal Kul'un eşi de kendisi gibi profesördür ve aynı koşullar onun için geçerlidir. Ayrıca erkeğin ev işlerinin bir bölümünü üstlenmesi dışında, iş takası da söz konusudur. Mesela Abdal Kul mutfak işi sevmediği için bu işin bir kısmını eşine devredebilmekte ve bunun yerine o da eşinin sevmediği bir işi yapabilmektedir. Özgür Gökçe, annesinin de olduğu bir düzenekte işlerin eşit ya da eşite yakın paylaşılmasının kendiliğinden olduğunu söylemektedir. Özgü Denk örneğinde ise denkleme 'para' girmekte ve temizlikçiden geriye kalan işlerde eşler arasında eşit denebilecek bir işbölümünden bahsedilmektedir. Nar Elvan örneğinde de ev işi deneyimlerinde 'paranın rolü' önemlidir. Tam zamanlı bir yardımcı ev işi sorununu ortadan kaldırmaktadır. Fakat yardımcıdan geriye kalan işlerin sorumluluğu, işleri fiilen yapmasa bile Nar Elvan'daymış izlenimi doğmaktadır.

Yani araştırmaya katılan kadın akademisyenlerin hepsi farklı yoğunluk derecelerinde de olsa gündüz akademik hayat, akşam ev işi (ve önceki yıllarda çocuk bakımı dahil) olmak üzere 'çifte vardiya' yapmaktadır. Çocuklu kadın akademisyenler, özellikle çocukların büyüme ve eğitim çağında zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir deyişle bu kadınlar, literatür taraması kısmında bahsedildiği şekilde rol çatışması yaşamışlardır. Ev işi için dışarıdan az yardım alan, dolayısıyla yoğun bir çifte vardiya yapan Suna Beyaz, deneyimlediği rol çatışmasını şöyle ifade etmiştir:

"Yani şöyle söyleyeyim. Daha, bir on yıl öncesiyle şimdi on yıl sonrası farklı. Eşim akademik çalışmanın dışında biriydi. Saygı duysa da buranın telaşını bilmeyen bir kişi. Ve de çocuklar ufaktı. Çocukların okuma hayatında bu dediğim program biraz daha güç uygulanıyordu. Ciddi güç uygulanıyordu. Çünkü onların okul sorumlulukları da benim üzerimdeydi. Okul takipleri de. Oralarda problem hiç yaşamadım diyemem. Ciddi yaşadım. Yani eşimle tartışmalarım olmuştur. Çünkü bende de problem

var. Şöyle ki mesela bir çalışma okulda bitmeyince şimdi dosyaları alıp gidip evde takip ediyorsun. Ama onu düşünebiliyor musunuz, eşimin de sohbet ihtiyacı var; çünkü o zaman emekli değil. O da birtakım problemlerle gelmiş, çocukların problemleri de var. Ben çok sıkışıyordum. Ya onların dediğini yapıyorum, ya da ben kesin sohbet etmeyeceğim; şu odaya çekilip şu kadar çalışmak zorundayım, bu bir tartışma getiriyordu, ama son 10 veya 7-8 yılda daha rahatım. Çünkü çocukların okul problemi bitti. Onlar iş hayatına atıldı. Problemleri olsa bile daha az sürede hallediyorum. Eşim de emekli olduktan sonra daha anlayışlı oldu; çünkü sevdiği şeyleri yapıyor. Yani şu anda bu program beni sarsmıyor. Sadece tabii yaşım ilerledi, 54 yaşımdayım. Sağlık sorunu çıktığı zaman yapamıyorum."

Araştırmaya katılan kadın akademisyenler, rol çatışmasını mevcut literatüre paralel şekilde en çok doktora, yardımcı doçentlik ve doçentlik aşamalarında yaşadıklarını söylemektedirler. Ancak rol çatışması kadınların çifte vardiya deneyimleriyle ilgili tek sonuç değildir. Akademisyen kadınlar birden fazla role sahip olmaktan mutlu olduklarını da ifade etmektedirler. Örneğin yukarıda rol çatışması olarak kavramsallaştırılabilecek negatif deneyimlerini anlatan Suna Beyaz, kendisine bu durumun ona nasıl hissettirdiğini sorduğumda şu cevabı vermiştir:

"Örneğin eğer bir makale kabul olduysa çalışma neticesinde veya biri hocam ders çok iyiydi derse, yani böyle manevi birtakım şeyler olursa, hiç pişman değilim, yani çok mutlu oluyorum. Hatta serviste çok yorgun giderken de yani o günün hesabını servis yolunda yapıyorum, yorgunsam da eğer başarılı buldysam kendimi, - çünkü bazen de işler aksak gidiyor- o zaman yani duygusal olarak çok iyi oluyorum."

Suna Beyaz örneğinde istenilen iş alanında rol genişlemesi ve bununla gelen başarı, memnuniyet verici olarak görülüyor. Abdal Kul'un evi ve işi beraber yürütmenin nasıl hissettirdiği hakkındaki soruya verdiği cevap da benzerdir:

"Eğer istediğim kadar iş üretebilirdiysem hafta içi gayet iyi."

Abdal Kul da yukarıda "İstediyim kadar iş üretebilirdiysem" ifadesini kullanarak gönüllülüğe bağlı bir 'rol genişlemesi' yaşadığını ima etmektedir. Ayrıca Abdal Kul da rol genişlemesiyle gelen başarıdan memnun görünüyor. Biraz daha hafif de olsa yine çifte vardiya yapan Özgür Gökçe ise "bu ev ve iş ikilisi sizi zorluyor mu?" sorusunu şöyle cevaplamıştır:

"Yoo, hayır, canım benim. Hepsinin başımın üstünde yeri var. Hayır, hayır."

Yukarıda görüldüğü gibi Özgür Gökçe'nin ne ev sorumluluklarından, ne de akademik sorumluluklarından vazgeçmeye niyeti yoktur. Çocuğunu büyütürken zorlandığını söyleyen başka bir kadın profesör (Nazan Yapı) de, yine üstlendiği farklı rollerin sonucu olan çifte vardiyanın yarattığı yüksek yaşam temposundan duyduğu memnuniyeti aşağıdaki sözlerle dile getirmiştir:

"Bu tempo çok yorucu, çok dinamik, ama artık herhalde hayat biçimimiz haline geldi. Bir gün evde otursak herhalde hasta oluruz. Yani geçen hafta biraz daha rahattım. İki gün evde kaldım ama zor yani. Bir an önce iyileşsem de çıkıp gitsem. Alışınca tabii! 25 senedir çalışıyorum. Tempo aşağı yukarı aynıydı, hep aynıydı. Hep yoğundu."

İş temposu mu, ev temposu mu sorusunu Nazan Yapı şöyle cevaplamıştır:

“İş temposu. Yani ev, ev temposu tabii çocuk küçükken çok şey fark ediyordu tabii. İyice yoğunu da. Şimdi en azından daha rahatım da. Yani genelde çok yoğun olmayı da seviyorum herhalde. Aynı anda birçok işi falan bir arada yürütmek gibi. Böyle bir şeyimiz var.”

Bu koşuşturmanın nasıl hissettirdiği sorusunu Nazan Yapı şöyle cevaplamıştır:

“Çok iyi hissettiriyor. Valla hiç kendimi dinleyecek halim olmuyor. Bir işe yaradığını hissetmek çok önemli bir şey. İnsanın işinin olması, insanın işini sevmesi. Bilime yönelik bir şeyler. Sonra birçok işi bir arada yapıyor olmak, esasında çok hoş bir şey. Yani birtakım çözümler üretmek, projeler yapabilmek, ders verebilmek, öğrenci yetiştirebilmek, mezun ettiği öğrencinin iyi yerlerde olduğunu görmek. Bunlar esasında çok iyi hissettirir. Akademisyenlerin şu özelliği var. Hep gençlerle birlikte. Bu bir kere insanı çok dinamik tutuyor ve zaman zaman aramızda da tartışırız. Bayan olsun erkek olsun. Zaman zaman tartışırız. Bir kere gençliği çok daha yakinen tanımak. O bizim için çok büyük avantaj. Çoğu şeyi biz gençlerden öğreniriz. Ben çok şeyi asistanlarımdan öğrenirim. Kendi yaş grubumla ilgili bir şeyler... Çok körelirdim. Yani magazinsel olsun, bilimsel olsun, teknolojik olsun, bir kere gençler bizi eğitiyorlar. Yani onlardan çok şey öğreniyoruz. Çok büyük bir dinamizm katıyor. Genç tutuyor bizi. Dinamik tutuyor. Onun çok büyük faydası var.”

Koşuşturmanın hep olumlu yönlerinden bahsettiği belirtildiğinde ise Nazan Yapı şöyle cevap vermiştir:

“Ben kendim isteyerek koşuşturduğum için. İstemesem, ben burada otururum sallabaşı, al maaşı. Yani bunu yaptığımızı göre. Bu kadar koşuşturmanın içinde olup tatil bile yapmadan. 60 gün izin var. Bir 15 gün kaçmak istiyorum. Bunu yapıyorsam demek ki ben bu işi seviyorum.”

Neden seviyorsunuz bu kadar sorusunu ise Nazan Yapı şöyle cevaplamıştır:

“Tatmin ediyor herhalde. Yani maddi tatmin değil de manevi tatmini işte dediğim gibi çok fazla. Ne yapayım evde oturup. Mezun olduğumdan beri çalışıyorum.”

Nazan Yapı, yukarıdaki alıntıda hem ev işleri hem de akademik hayatı beraber yürütmenin yarattığı rol genişlemesinin çok iyi hissettirdiğinden bahsetmenin yanı sıra, bu durumun kendi seçimiyle oluştuğunu vurguluyor. Çifte vardiyanın yarattığı yüksek tempodan rahatsız olmayan ve bu yüksek tempodun kendi seçimi olduğunu söyleyen bir başka araştırma katılımcısı da Ayla Mete'dir.

Hem ev işlerini yapmak, hem çocukların küçükken olan bazı işleri ve hem de üniversite. Bu üçlü, bazen ikili vardiya temposu size nasıl hissettirdi sorusunu Ayla Mete şöyle cevaplamıştır:

“Ben çalışmayı seven bir insanım herhalde. Herhalde zor gelse başka çözüm arardım. Yani tempom yükseldi, ama bu tempo beni değil de etrafımdakileri şaşırtmıştır. Ben şimdi de mesela

sabah 7'de servisle geliyorum akşam 7'de servisle dönüyorum ya da 6'da. Hoşuma gidiyor. Şikâyetçi olsaydım herhalde başka bir çözüm arardım. Yani şikâyetçi olmadım. Ancak hani yaptığım işlerden istediğim daha sonucu alamazsam, daha verimli alamazsam ki bazen de öyle düşündüğüm zamanlar daha çok oluyor. Yani o zaman şikâyetçi oluyorum. Yoksa harcadığım emekten şikâyetçi değilim. (...) Ama şu var, yani tabii ki siz uzun mesafe koşucusuysanız, tabii ki hayatınız başkasından farklı olacak. Yani ben hem bu işleri yapacağım, hem de yorulmaya-cağım diyemezsiniz ki. Bu sizin tercihiniz. Yani siz bu yola girdiyeniz yorulmak zorundasınız zaten. Yani ben olaya öyle bakıyorum. Onun için çok şikâyetçi değilim. Yani ben eğer şikâyetçi olsam emekli olurum. 10 sene önce de emekli olurum. Hatta daha önce de emekli olabilirdim. Yani kimse sizi zorlamıyor bu işi yapmak için. Onun için ben de çok yoruluyorum şikâyetini haklı bulmuyorum. Yani yorulmak zorundasın. Eğer bu işi yapıyorsan yorulmak zorundasın. O yüzden daha hoşgörülü bakıyorum olaya, iş hayatına.”

Ayla Mete de yukarıdaki görüşme parçasında birden fazla rol üstlenmekten kaynaklanan yüksek tempodan zevk aldığını ifade ediyor. Bu durum onun 'rol genişlemesi' yaşadığını gösteriyor. Ayla Mete'nin, bu durumdan memnun olmasaydı, farklı bir çözüm arayacağını söylemesi ise, yine rol genişlemesini gönüllü olarak seçtiğini ima ediyor. Bu araştırma katılımcısı, sadece işler yolunda gitmediğinde yüksek tempodan şikâyetçi olduğunu; eğer çifte vardiyadan çok şikâyetçi olsaydı emekli olarak bunu çözümlene olasılığının olduğunu, ama bunu tercih etmediğini ifade etmiştir.

SONUÇLAR

Bu çalışmada şu soru sorulmuştur: Kadın akademisyenler ev kadınlığı ve akademisyenlikten oluşan çifte rollerini 'rol çatışması' olarak mı, yoksa 'rol genişlemesi' olarak mı deneyimlemektedirler? Bulgular kısmında görüldüğü gibi bu çalışmadaki kadın akademisyenlerin hemen hepsi, gündüz üniversitede yaptıkları ücretli işe ek olarak akşam evde değişik düzeylerde ikinci vardiya yapmaktadır. Araştırma bu kadınların, Türkiye üzerine olan literatürdeki rol çatışmasını zaman zaman deneyimleyebildiklerini göstermiştir. Ancak veriler, kadınların rol çatışmasıyla eşzamanlı olarak rol genişlemesi de yaşadıklarını açığa çıkarmıştır. Diğer bir deyişle akademisyen kadınlar, üstlendikleri birden fazla rolü mutluluk kaynağı olarak görmektedirler. Bu çalışma, Türkiye'deki kadın akademisyenlerin rol çatışması ve rol genişlemesini beraber deneyimlediğini ortaya koyan Özkanlı ve Korkmaz ile Gönen, Hablemitoğlu ve Özmeye'nin nicel araştırmalarını takip eden ve benzer bulgular ortaya koyan ilk yerli nitel çalışmadır. Ayrıca bu çalışmanın bulgularına göre, akademisyen kadınlardaki rol genişlemesinde, birden fazla rolün istenerek, yani kişisel seçimle üstlenilmiş olması da önemli bir etken olabilir. Bu çalışma, kadın akademisyenlerde rol çatışması ve rol genişlemesinin eşzamanlı olarak yaşandığını ortaya koyarak literatürdeki rol çatışması-rol genişlemesi dikotomisinin aşılmasına katkıda bulunmuş, kadın akademisyenlerin rol çatışmasının rol genişlemesiyle tutarsız olmadığını ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

- Abadan-Unat, N. (1991). The impact of legal and educational reforms on Turkish women. In N. R. Keddie & B. Baron (Eds.), *Women in the Middle Eastern history* (pp. 177-194). New Haven, CT: Yale University Press.
- Acar, F. (1983). Turkish women in academia: Roles and careers. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 10(4), 409-446.
- Acar, F. (1994). Turkish women in academia. *Proceedings of the 7th Annual International Conference: Women In Higher Education*, January 6-8, 1994. Women Studies (pp. 1-7). The University of Texas at El Paso, Florida.
- Acar, F. (1996). Türkiye’de kadın akademisyenler: Tarihsel evrim ve bugünkü durum. In H. Coşkun (Ed.), *Akademik yaşamda kadın Türk ve Alman üniversitelerinde kadın kariyerlerinin karşılaştırılması*. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi, No. 9.
- Acker, S. (1992). New perspectives on an old problem: the position of women academics in British higher education, *Higher Education*, 24(1), 57-75.
- Adak-Özçelik, N., & Cömertler, N. (2005). Türkiye’de akademi ve akademik yönetimde kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 5-22.
- Aluko Y. A. (2009). Work-family conflict and coping strategies adopted by women in academia. *Gender and Behaviour*, 7(1), 2096- 2124.
- Arat, Y. (1996). On gender and citizenship in Turkey. *Middle East Report*, 26(198), 28-31.
- Arat, Z. (1998). Educating the daughters of the republic. In Z. F. Arat (Ed.), *Deconstructing images of Turkish woman* (pp. 175-181). New York: St. Martin’s Press.
- Aytaç, M., Aytaç, S., Fırat, Z., Bayram N., & Keser, A. (2001). *Akademisyenlerin çalışma yaşamı ve kariyer sorunları*. T. C. Uludağ Üniversitesi, Araştırma Fonu İşletme Müdürlüğü, Proje No. 99/29, Bursa.
- Ayyıldız-Ünnü, N. A., Baybars, M. & Kesken, J. (2014). Türkiye’de kadınların üniversiteler bağlamında yetki ve karar verme mekanizmalarına katılımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 121-133. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/56009>
- Barnett, R. C., & Baruch, G. K. (1985). Women’s involvement in multiple roles and psychological distress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(1), 135-145.
- Barnett, R. C. (1999). A new work-life model for the twenty-first century. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 562(1), 143-158.
- Başarır, F & Sarı, M. (2015). Kadın akademisyenlerin “kadın akademisyen olma” ya ilişkin algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(1), 41-51.
- Bolton, M. K. (2000). *The third shift, managing hard choices in our careers, homes, and lives as women*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Charmaz, K. C. (2006). *Constructing grounded theory*. London: Sage Publications.
- Çopur, Z. (2010). Work-family conflict: university employees in Ankara. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*. Retrieved from <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/zeynepcopurson.pdf>
- Damiano-Teixeira, K. M. (2006). Managing conflicting roles: A qualitative study with female faculty members. *Journal of Family and Economic Issues*, 27(2), 310-334.
- Durakbaşa, A. (1998a). Kemalism as identity politics in Turkey. In Z. F. Arat (Ed.), *Deconstructing Images of Turkish Woman* (pp. 139-156). New York: St. Martin’s Press.
- Durakbaşa, A. (1998b). Cumhuriyet döneminde modern kadın ve erkek kimliklerinin oluşumu: Kemalist kadın kimliği ve ‘münevver erkekler’. In A. Bertkay Hacımirzaoğlu (Ed.), 75. *Yılda kadınlar ve erkekler, “Bilanço 98”* Kitap Dizisi (pp. 29-51). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Durakbaşa, A. & İlyasoglu, A. (2001). Formation of gender identities in republican Turkey and women’s narratives as transmitters of ‘herstory’ of modernization. *Journal of Social History*, 35(1), 195-203.
- Ergöl, Ş., Koç, G., Eroğlu, K., & Taşkın, L. (2012). Türkiye’de kadın araştırma görevlilerinin ev ve iş yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 43-49.
- Gönen, E., Hablemitoğlu, Ş., & Özmete, E. (2004.) *Akademisyen kadınlar*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Güvercin, G., & Nohl, A. M. (2015). Belgesel yöntem ile biyografik görüşmelerin yorumlanması niteliksel araştırma yöntemleri. In F. N. Seggie & Y. Bayyurt (Eds.), *Nitel araştırma: yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (pp. 298-322). İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Hochschild A. R., & Machung, A. (1989). *The second shift*. New York: Avon Books.
- Jones, J. M., & Lovejoy, F. H. (1980). Discrimination against women academics in Australian universities. *Signs*, 5(3), 518-526.
- Kandiyoti, D. (1987). Emancipated but unliberated? Reflections on the Turkish case. *Feminist Studies*, 13(2), 317-38.
- Köker, E. D. (1988). *Türkiye’de kadın, eğitim ve siyaset, yükseköğretim kurumlarında kadının durumu üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lewin, A. Y. & Duchan, L. (1971). Women in academia. *Science, New Series*, 173(4000), 892-895.
- Marshall, G. (1998). *Oxford dictionary of sociology*. New York: Oxford University press.
- Naz, S., Fazal, S. & Khan, M. I. (2017). Perceptions of women academics regarding work-life balance: a Pakistan case. *Management in Education*, 31(2), 88-93.
- Öncü A. (1981). Turkish women in professions: why so many?, In N. Abadan-Unat in collaboration with D. Kandiyoti, & M. B. Kiray, (ed.), *Women in Turkish society* (pp. 181-193). Leiden: Brill.
- Özkanlı, Ö. & Korkmaz, A. (2000). *Kadın akademisyenler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını, No: 586.
- Öztan, E. & Doğan, S. N. (2015). Akademinin cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi örneği üzerinden üniversite ve toplumsal cinsiyet. *Çalışma ve Toplum*, 46(3): 191-221.
- Perry-Jenkins, M., Repetti, R. L., & Crouter, A. C. (2000). Work and family in the 1990s. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 981-998.
- Poyraz, B. (2013). Akademi kadınların cenneti mi? Ankara Üniversitesi örneği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 1-18.

- Şentürk, İ. (2012). Üniversitede kadın olmak: Akademik örgütte toplumsal cinsiyet sorunu: Nitel bir çalışma, *Kadın/Woman* 2000, 13(2), 13-46.
- Thoits, P. A. (1992). Identity structures and psychological well-being: Gender and marital status comparisons. *Social Psychology Quarterly*, 55(3), 236-256.
- Toprak, B. (1982). Türk kadını ve din. In N. Abadan-Unat (Ed.), *Türk toplumunda kadın* (pp. 361-374). 2. Basım. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Toprak, B. (1999). Emancipated but unliberated women in Turkey, the impact of Islam. In F. Özbay (Ed.) *Women family and social change in Turkey* (pp. 39-50). Bangkok: UNESCO.
- Toprak, Z. (1991). The family, feminism and the state during the young Turk period. 1908-1918. In E. Eldem (Ed.), *Première rencontre internationale sur l'empire Ottoman et la Turquie moderne*. İstanbul & Paris: Éditions ISIS.
- Tripp-Knowles, P. (1995). A review of the literature on barriers encountered by women in science academia. *Resources for Feminist Research*, 24(1/2), 28-34.